

ԹՂԵԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՓԵՐԳԻՆԵՆԿԱՆ ՍՐԵՒԴՈՒՅՈՒՆ ԺՄԱՐՈՐԴԱԹԻՒՆԸ — ՀՈՂԱԳՆԻՒՄ ԲԱՆՈՐՏԻՐԸ

Ս'տ օրերս սկսաւ (1892 Դեկտ. 15) Աւստրիոյ-Հունգարական պետութեան մերձաւոր Թալաւառները, Էսթէի փոքրիկ քաղաքացիական փառանկիսոս, իր՝ Տոպալաքիոս բուրդի ընկիւն ճամբորդութիւնը։
«Նդիսարեթ» պատերազմական շազենաւոր զինք հետաւոր ծովեր, օտար երկիրներ, օտար աշխարհամասեր, օտար մարզիկներու մէջ կը տանի։ Անցնի երթոյ պիտ'որ Սուէզի լիւանցքը, պիտ'որ հանդիպի պիրմախնութիւն, պիտ'որ անցնի Կարմիր ծովը, պիտ'որ տեսնէ հաշտակող երկիրը — զԷրեզ-կաստան — մարդկութեան որոցը։ Պիտ'որ տեսնէ օտար ծովեր, օտար երկիրներ, օտար աշխարհքի մասեր, օտար մարզիկներ, օտար սովորութիւններ . . .

Մայրաքաղաքութեան մէջ հանդիպած հրաշագործ փոփոխութիւնները մեր հայրենի մէջ պատահեցան։ Թեպէտ Բաբէն 1707ին փորձ մ'ըսաւ շազենաւոր մը Ֆուլապի վրայ քաղցընէն, ասկայն փորձը շարունակուեալ։ Դոր ինչ կայրցանադն եղաւ Վադդի (Watt) գիւտը՝ 1770ին, Իր շագույ մեքենայովը շատ մը փորձեր ըրին, որ նոյնը նաւաշինարութեան մէջ ալ աղծելը մ'ուշեմայ։ Սակայն հազիւ 32 տարի ետքը հասան բազմապատկառ արդիւնքին։ Աւաղին հեղձ քանոնաւորեալ նաւաշինարութիւն շազենաւոր մեքենաներով սկսեցան։ Նիւ-Եարքի եւ Ալգամիի մէջ 1807ին, Տոտուերիկոս տարի ետքը — 1819ին — հասաւ առաջին նաւը Ամերիկայի յետերան։ Էրեզնան այս ճամբան շէտքան մէջ կատարեց։ Ուստի եւ մեծ գարմանք պատահեց, երբ Սիրիոս նաւն 1838ին ձեռնամուկի եղաւ օր ճամբան Նիւ-Եարքէն մինչեւ Լիվերուլ 18 օրան մէջ կը լնցընէ։ Այս ձեռնարկութիւնն ըրաւ նաեւ Կրիգ Ուէսթըրն (Great-Western) այն տանին ամենէն մեծ նաւը։ Այս նաւն 1340 տակաւաքի կը պարունակէր, իսկ շազենաւոր մեքենան 450 ձիւ գորութիւն ունէր։ Ամեն մարդ այնպէս համոզուած էր թէ անկարելի է որ Կրիգ Ուէսթըրն յաղթող ելլէ։ Անհնարին էր ըմբռնել, որ 1340 տակաւաքի բովանդակութիւն ունեցող ահագին նաւ մը արագապէս կորսնցոյ քալել։ — Հասցա եթէ տեսած ըլլային այսօրան 20.000 տակաւաքի նաւերն, արեւը 15.000 ձիւ գորութիւն ետքը մեքենայով փայլակի պէս կը սլանան։ Մրցման մէջ բնականապէս Կրիգ Ուէսթըրն եղաւ յաղթողը։ Սիրիոնէն երկու օր յաւաքէ հասաւ իր նպատակին։ — Այս ժամանակն սկսեալ՝ միշտ առեւթի մեծ նաւեր շինեցան սկսան, մինչեւ որ հասան այսօրան հսկայաձեւ նաւերուն։

1827ին Ռեստէլ անունով նաւաւ ճարտարապետ (ingenieur) մը՝ Բարիէտի մէջ փորձեց պտուտակաւոր նաւեր։ Փորձը յաջողեցաւ։ Բայց այն տանին պատերազմական պաշտօնեան շատ կը սուսկար նորոգութիւններէն։ Ուստի եւ պտուտակաւոր շազենաւոր պետութեան մէջ գործածուելուն առ-

ջեւ մեծ դժուարութիւններ հանեց։ Բէլ մը ետքն անգղեացի ու գաղղեացի ճարտարապետներ՝ Երեքսն եւ Սոլաժ՝ իւրացուցին Ռեստէլի մտածմունքը ու 1838ին անգղեական պտուտակաւոր նաւ մը դնելի Ամերիկա ճամբայ ելաւ։ Այն ժամանակն միտրիակ նորանոր նորոգութիւններ եւ գիւտեր կը գտնեն նաւերուն համար։

Ամենէն մեծ շազենաւոր, որ ցայտը շինուած է, Կրիգ Եսթըրն (Great-Eastern) էր։ Այս՝ 18.916 տակաւաքի պարունակող նաւաւ երկայնութիւնը 679 ոտք էր, եւ 48 ոտք ջրին մէջ կը սուզէր։ Թեպէտ այս նաւաւն տակաւաքափական բովանդակութիւնը անցուցին, բայց երկայնութիւնն ու խորութիւնը գեւ չէ։ Արիկայ շատ կամայ կը քալէր, վասն զի իր մեքենան միայն 2600 ձիւ գորութիւն ունէր։ Այս նաւն անշուշտ իրեն նախանձ ձորդ պիտ'որ չունենայ, որովհետեւ իր մեծութեան համար միայն ամենէն խոր նաւահանգիստներ կրնար մտնել։ Մեր ժամանակն մէջ եւ ոչ իսկ կրցան զինք ըստ պատշաճի գործածել։ Ուստի եւ երեւ տարի յառաջ քալեցին։

Մեր օրերը՝ նաւաշինարութեան մէջ ամենէն մեծ արգելաւորութիւն մատուցանողներն են Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ երթեւեկող թղթատար շազենաւորներ։ Այստեանի նաւերն եթէ որ օրան մէջ Պրեմիէն, Համբուրգին, Հաւրն կամ Լիվերուլէն՝ Ամերիկա կը հասնին։ Բէլ մը ճիգ ընելով հինգ օրան մէջ ալ կրնան ընել այս ճիգը։ Այս նաւերը 590 ոտք երկայն, 7—10.000 տակաւաքի կը պարունակեն, եւ 13—15.000 ձիւ գորութիւն կը քալեն ու մեքենաներն ամէն օր 30.000 քիլոյ անուի կը սպառեն։ Այս ճանաւորութիւնը հարիւր տարի յառաջ նաեւ մը նոյն իսկ իր մէջ առնելու ի վիճակի էր։ Ամենէն մեծ պտուտակաւոր շազենաւորն ու Անգղեացի մէջ ըլլալով թղթատար նաւերն են։ Աստի 18 օրան մէջ կրնան կը լնցընեն 20.000 ծովային մղոն ճամբան։

Իսկ եթէ չեկաներ պատերազմական նաւերն, այս երկրէն ու պողոտան շինուած հրէշներն, իրենց մանրամասնակն (Mannesmann) կայմերով, այն տանն չէնք կրնար շաղկը այն բռնին վրայ թէ հարիւր տարիներով յառաջ ինչ բեկանիք կուրորով ծովերու վրայ կ'ըլլէ յանգեցնեան մարդիկ։

Փոքրիկ քաղաքացիական փառանք, արգելաւորսն նաեւ ալ պատերազմական նաւ մը է. եւ ամենալաւերն մէկը։ Պողոտաով զրահաւորուած առջին կարգի խոյանաւոր՝ վերջին տաններն շինեցան։ Եւ հրէական կ'ընթանայ առաջին հեղ մեծապայս ճամբորդութեան մը։ «Նդիսարեթ» 6400 տակաւաքի է, ու 6000 ձիւ գորութիւն ունի։ Արագութիւնը՝ ժամաւ մը մէջ 19 ծովային մղոն է. ասկայն անխոյ խնայողութեան համար միայն 12 մղոն պիտ'ընթանայ ժամու մը մէջ։ — Նախի վրայ՝ այս ծովային պաշտօնաւորները կան։ Լուգովիկոս Պէրեն՝ ասպետ, նախատանալի նաւապետ, իրեւ նաւաւն վերին հրամանատարը։ Պէրեն ջանի մը տարի յառաջ՝ «Բուստար» անգղեական նաւաւն՝ հրեթաւային բեւեռական արշաւանաց (expedition) մէջ մասնակցեցաւ, եւ ժամանակին նաւաշինարա-

Թժեռեալ առնելէն առաջի նաւապետներէն մէկն է: Իրմէն զատ նաւախն մընք են Հերման Եւստինյոյ պաւստապետի նաւապետն, Փրեքը. Լեւորոտոս աղբիւր զօրան, Ագաթոս Կարաշէ, Գաբրիէլ Սթոնք Գուրբէլիյոն, Կարօ Աբալաւ, Ոթոն Բէնիէր ապագայոր, եւ Յսեքել զտէ յո Սերոս՝ պատերազմական տեղափոխութիւն: Պարսէպօ՝ Եղեւթը Երայիկէ կամօր, Ագաթոս. Ռամսէրկէ կամօր, Փրանիէ. Ռեմբի, Եւզիմէոս Մալլիանալիէ ապագայ եւ Ալագ. Դոստ Զոհրաբէլ՝ պատերազմական նաւապետ քաջաշինիւրներ: Առնցիկ զատ՝ ունի նաւն երկու բոժիչ, մէկ Համարապալ, մէկ զիւստոյր երբրապալ, երեք օգնական չափաբեր, երեք մեքրոսական ճապարակայտ, 34 մեքրնապետ, 34 ջեռուցիչ, 300 նաւաստի, որոնցով 130ր նաւան վրայն նուազոյ: Թիւրք վիշեւ. 115 թիգանօթ մանգիք, 8 ականապետ, 14 զեկապիւր, 6 զիւստոյր, 3 Հրապառապարդ եւ ականապարդ, երկու սաւաղակ, երեք լէվտոպարդ, չորս նաւապարդ եւ սաւաղաստապարդ, չորս նստեռ եւ խաչակեր ու երկու Տիւաղապարհ նաւաստի:

Չեղտարեթիւն մանկեան մեծ երկայնութիւնը 103,7 մէջքէն մտնանին մեծ լայնութիւնը 14,8 մէջքէն է: Իր խորութիւնը, չիւ մէջ, տասնչորս վրայ 5,31, իսկ մէջքը՝ 6,08 մէջքէն է, շարժ 80-000 մեղրական կենդանայն շարժել մէջ զարգիլ իր տեղիէ: Ունի մէջք երկու հաստ 13 սանդղակներ բերանն ունեցող, ետեւէն լեցուող գորտեան թնդանոթէ: Այս երկու հսկայեան զգա՞ն որո՞նք 500 քիլոյ պղտպակով զնայանք 18 քիլոմէջ հետեւի ինտենս, ՝ կայ զեւ. Տիւրգ հաստ 13 սանդղակներ բերնով, 5,23 մէջք երկայն գորտեան թնդանոթէ, եւ տասնամեկ տարածարակ թնդանոթէ: Նշանակ մէջք գորտի թնդանոթ երկու իրարեւ հետ կապուած, եւ տարածարակ տարածի գորտի եւան (expension) յարմարեալ՝ դառա՞նք տարարար մեքենան կու տայ: Նշան ունի շորտ հաստ զլանատար կաթնայ, ընդ մանկը 21 կապարանով ու 2264 կրկին խողովակով: շորտ կաթնային խողիկէն վերին երեսին տարածութիւնը՝ միտակը տանիւնը 1486 խորանայն մէջքէն է: Աստիցեկ զգա՞ն կայ ութը որոնք դիւնային կաթնայ, որոնք եւեկականն լուսնայ, հսկայական թնդանոթներուն, խաբիւրիններուն, Տրշէլներուն եւ լուսաման տներուն գործառլովեկանց՝ գորտի թնդանոթի ճառարակարանն: Բայ՞ տասնայնէ կայ ութը 28 շողեկարծ մեքենայ ալ՝ որոնք այն գործողութիւն կը կատարեն այս աւանանար նաւուն վրայ, զոր մինչեւ Տիւնակ կը կատարէին մարդկային ձեռքեր:

Նստուն մէջ 670 ասակաւաւոր Տանդային եւ ծովի զինեման համար Եւրոպայի միջին 4000 ծանօթութիւնները համար կրնայ ըլլալ: — Նստին ներքին մասը կը լուսաւորէ 240 Տաս 10, 16 և 32 ծրարի զօրութիւնն ունեցող երկարակալն Տրաշէկէ կամօնը, իսկ դրոսի մարմինը Տրաշէկէ ասակաւաւոր երկարակալն լաւեթի, որոնց ամէն մէկը 30.000 ծրարի զօրութիւնն ունի: Լուսաւոր զօրութիւնը մաստակարարէ երեք Տաս — իւրաքանչիւր՝ 13.000 զոյգ աւազաններէն զօրութիւնն ունեցող — տրեւաւոր — մերենայ:

Պաշտօնաւարդ եւ ծառայից կենաց պահպանութեան համար կայ նաւուն մէջ 45.000 քի-

լուրճա՝ պարէն: Այսինքն 9489 քիլոյ պարսաճաւ,
810 ք. համեմատ եղան միւ, 900 ք. համեմատ
խտի մը. 187 ք. բրինձ, 103 ք. սլաւն, 393 ք.
Սուրճա, 145 ք. գզամ, 2000 բաժին մօխ մաշ
(extrait), 50 ք. պղպեղ. 808 ք. աշ. 374 ք.
խտի շո. 700 ք. ձեթ. 900 լիտր ջուրախ, 874
ք. պարփ, 700 ք. ձախուէ. 900 ք. շաւար, 9000
լիտր գինի եւ 650 լիտր աւաճ: Աս կերակրեղէն
ներքն եւ բովոյններն միայն ճանապարհորդութեան
ընթացին համար են: Ար որ հոգ խաբին պիտի
ենէս, հոն թարմ միս եւ շաւ պիտի առնեն:

Արդեփքսիս ընտկարանք՝ նստուն միջին յար-
կեն մէջէն, եւ աւ թափողոսն ընդունելութեան
սրահէ, ճաշարանէ, քարծելուն տնէն եւ ունիկարանէ
Այս սենեակներուն պատերը դրոշմուած քւ կո-
խուած կաշու օթոցներով ծածկուած են: Կահ-
լապարները կողովոյ փայտէն են: Բնակարանին մասերն
են վերոյդրեակներէն զատ՝ բարանեաց սենեակ մը,
ծառայութիւն խոսքոյնցանոց սենեակ եւ խնամանոց
Եւ ծառայութի խոսքոյ:

Ներշնչաբեր, Թորիսեան շխառի Սուգեղ
 շրտաբեր կ'երթնայ, Զարանգեան անցնելու համար
 9000 ֆորինի կը վճարէ Սուգեղ շինելու քահանայ
 Էսա Տառնաճաճի եւ որ արքիեպօսքը երկու օր Ա-
 տեֆի մէջ անցնէր։ Ատեֆան զեղ ի Սէլիւս կ'ընկնէր
 կ'ազգէ ի իմ ամբաստ։ Ուսկից՝ առանց կեանքու շե-
 րտակ զեղ ի Պառնայ կ'երթնայ։ Լնդկաճառորի մէջ
 ի պատիւ արքիեպօսքի անգղիական կառավարա-
 թի խնդր մեծ հանգիշեմեր կը պարտաւորէ։ Լնդկա-
 թանի եւ մէջ 50 օր պիտի անցնէր։ — 1893, Ապրիլի
 սկիզբները Սիւտեի կը հասնի։ Աստուածայի մէջ
 պիտի ընէր Պարնայան քաղաքը, այնքանով
 պիտի ընէր խաղաղական օպիտանտիսի մէջ եղած ֆի-
 ճիքի եւ Սարգսնի կ'ընկնէրուն։ Ասկից ետք՝ այց
 պիտի իւլէ Պառնայի կղզւով Սարգսնիքի սուլժանի
 որ հրաւիրեց ի թիշով մը զարգիւթաբան։ Երեւն
 որ հաս առնցնելուն ետեւ, արքիեպօսքն իր ամբաստ-
 թեղ ի Սիւտ՝ եւ հռոյկ զեղ ի Եգիպտոսան պիտի
 նստարէ Միգաճայի այցնելով ետեւ։ Ասկից ետքը
 ճինաստան ու զեղ ի Զարն պիտի շարունակէ
 ամբաստ ուր պիտի հասնի 8ուրիս 22/3ին։ — Աւագա-
 թան 6ին արքիեպօսքը սբիշ նստ մը կը մտնէ եւ կը
 շարունակէ իր ամբաստանութեւնը զեղ ի Սեփիւրի

Ամերիկայի մէջ արգելադրել՝ վառարարել
կողմն պիտի չենք: Ասիկց 2իդարդ պիտի երթաւ,
եւ աշխարհահայտելու ու Գարմանեցոյ երկրի
պիտի զննէ: Արեւմտեայ այցելութիւն եւ պիտի
զննէ Նիւ-Եորք քաղաքին եւ ասիկց Տաստարակ ճե-
պընթաց վառարարականութեան նաւով պիտի գա-
նալ եւ Երուսաղէմ: Ըտառ հաւանական է որ արաբական
Անգղիա ալ երթալ, որպէս զի Տառ շնորհակալ
ըլլալ Անգղիայի թագուհւոյն այն ընդունելու
թեան համար, որուն մասնակից ըլլաւ զննել
հետեւին մէջ:

Արքիդուքսը՝ 1893 Պեկա. 1ին Ահենա կը
Հասնի:

U. ФОРУУ.